

Jon Sunnerfjell. *Un-learning to labour. Activating the unemployed in a former industrial community*. Arkiv förlag, 2023.

Jon Sunnerfjells doktorsavhandling handlar om hur en svensk bruksort, kallad "Milltown", arbetar med att försöka bryta den typ av kulturella reproduktion som Paul Willis beskrev i sin klassiska arbetarklasskildring *Learning to labour*. Detta sker i Milltown genom ett så kallat aktiveringscenter, finansierat av bland annat EU-medel, som riktar sig till kommuninnevanare under 30 år och syftar till "aktivering" av arbetslösa unga. Samhället har också en mer traditionell arbetsmarknadsenhet som funnits i ett 30-tal år, där människor i alla åldrar deltar. Båda verksamheterna ska främja de arbetslösa "anställningsbarhet" utifrån en "aktiveringspolitik" där man ställer högre krav på bidragstagare att bli mer anställningsbara, en välkänd politisk retorik som anammats i många länder i takt med att den globala nyliberaliseringen av ekonomin fått ett allt starkare fäste, diskursivt såväl som praktiskt.

Milltown sägs enligt Sunnerfjell präglas av en "bruksmentalitet", vilken yttrar sig i låg studiemotivation och bristande initiativförmåga bland de arbetslösa. Därvidlag beskrivs orten som en av många nedgångna industriorter som blivit hopplöst omsprungna i det svenska marknadssamhället i spåren av tilltagande digitalisering, automatisering och en allt intensivare tro på "kunskapsamhället"; här saknas de "flexibla", "entreprenöriella" och förändringsvilliga personer som numera efterfrågas på arbetsmarknaden. Invånarna saknar ofta även de nödvändiga formella meriterna i form av akademisk utbildning, som också detta krävs för att man ska betraktas som anställningsbar. Detta är miljöer man gärna pekar finger åt, som man ser ner på från maktens korridorer i de politiska och ekonomiska centra som dominerar vår globaliserade värld. Begreppet *immoral geographies* är betecknande i sammanhanget.

Avhandlingen vill enligt författaren bidra till (1) "den litteratur som belyser 'situerade' aktiveringspraktiker", det vill säga hur den nationella och internationella aktiveringspolitiken/ diskursen kommer till praktiskt uttryck i en lokal kontext; (2) "den litteratur som genom att premiera etnografiska metoder kommit att problematisera synen på välfärdsreformer som nyliberala projekt vilka antas forma nyliberala subjekt enligt en linjär *top-down*-modell"; och (3) "viktig empirisk kunskap om hur vardagen kan se ut när aktiveringspolitik skall omsättas lokalt ute i kommuner, vilket fortfarande är ett relativt underutforskat område". Genom en etnografisk studie, med tonvikt på observationer på plats i Milltown och dess arbetsmarknadsorganisationer under flera års tid, undersöker Sunnerfjell dessa frågor; han vill helt enkelt ge idén om "det aktiva samhället" kött och blod. Närmare bestämt undersöker författaren vad det i praktiken blir av aktiveringspolitiken när den "sipprar ner" och omsätts i lokal praktisk handling i en bruksort, och vilka motsättningar som kan observeras i arbetet med att anpassa en "bruksmentalitet" till de ideal som genomsyrar idén om det aktiva samhället. Sunnerfjell har haft som ambition att komma "verkligheten" nära:

Firstly, setting aside the statements made by politicians and authorities in Milltown, I wanted to get as close to my empirical material as possible to be able to reflect on what actually took place in everyday life of activating the community's unemployed. This included the translation of activation policy locally, and the attempts to change the alleged "industrial mentality" presumably lingering in the community. Simultaneously, I aimed to track the alleged "industrial mentality" down on the street and explore what properties this presumed subjectivity entailed.

Även om jag saknar röster från de människor som är föremål för aktiveringen, inte minst hur de unga vuxna upplever sin situation och den sociala ingenjörskonst som de är föremål för (i stället ges framför allt röst åt dem som är satta att styra och organisera deras tillvaro, främst fritidsledare), och även om den viktiga frågan om hur kön och etnicitet kan spela en roll i sammanhanget inte behandlas närmare, bidrar avhandlingen som helhet med flera fina och intressanta observationer på mikroplanet. Aktiveringen har som mål att förmå särskilt Milltowns unga att förändra sitt till synes passiva och oengagerade förhållningssätt till livet ("vi flytt' int'!), något som Sunnerfjell beskriver ingående och med stor analytisk skärpa, till exempel hur de på olika sätt blir föremål för en medikalisering som syftar till att förklara deras "misslyckande". Genom olika former av "kollektiva bekännelser" i samband med möten som arrangeras av fritidsledarna, vilka Sunnerfjell sätter in i en klassisk foucaultiansk referensram, ska de unga förmås acceptera att de lider av allehanda biomedicinska problem – ett klassiskt grepp inom välfärdsstater för att "hantera" långtidsarbetslösa människor; men också en tendens som spridit sig i det "aktiva" samhället i stort, där till exempel allt fler barn i förskole- och skolålder får neuropsykiatriska diagnoser. Det vill säga att sociala och strukturella problem görs till individuella tillstånd och bekymmer. Aktivering skapar här medikalisering, där människor "görs" funktionsnedsatta och beroende.

Men Sunnerfjell förmedlar också intressanta insikter från mer traditionella aktiveringspolitiska praktiker, där arbetslösa bereds allehanda praktiska – och intellektuellt enkla – sysselsättningar i form av trädgårdsarbeten, sömnad och bilreparationer, vilka utvecklats till ett slags alternativ arbetsmarknad i Milltown och en servicefunktion för de "normala" kommuninvånarna, det vill säga de som har ett jobb och som inte behöver "aktiveras". De arbetslösa ger här uttryck för hur de trivs och känner sig integrerade, vilket Sunnerfjell ser som ett exempel på att åtgärderna bidrar till att upprätthålla de arbetslösas värdighet. Exempelvis skriver han: "... the participants activated in the garage seemed to be able to maintain a sense of dignity and self-worth ...". Så kan det säkert vara: att ha ett arbete, i stället för att vara arbetslös, kan ha stor betydelse för ens självkänsla. Men med tanke på den inlåsning i enkla arbeten som det ofta blir fråga om med dylika åtgärder och det stigma det kan innebära att arbeta i en "skyddad verkstad" framstår kanske just den tolkningen som något förenklad; även om ett arbete och en sysselsättning kan skapa en känsla av värdighet och betydelse är det uppenbart att just de sysslor som Milltowns arbetslösa erbjuds knappast främjar deras attraktivitet på arbetsmarknaden.

Men sett till hela Sunnerfjells analys är detta en randanmärkning. Som han så väl visar är internationella och nationella idéer om aktivering och ”den aktiva”, läs anställningsbara, människan inte helt lätta att omsätta lokalt, kanske särskilt inte i gamla ”bruksorter” med starka traditioner och befästa ideal kring vad ett ”riktigt jobb” handlar om liksom vad som är manligt och kvinnligt. De idéer om entreprenörskap, energi, aktivitet, flexibilitet med mera som präglar aktiveringsdiskursen behöver omformuleras och anpassas för att över huvud taget kunna förstås och begripas lokalt; de är därtill i sig tvetydiga och oklara begrepp så att till slut allt och inget kan uppfattas som ”aktivering”. De som har att ansvara för den praktiska implementeringen av dessa ideal och policys är knappast heller några experter utan gör sina högst personliga, och om man så vill naiva tolkningar av dem.

Sammanfattningsvis är denna avhandling en intressant studie om det nyliberala samhället och dess följder i människors liv och vardag. Man får en god förståelse av vad nyliberalismen innebär och idealiserar, men också vad som händer när den ska förstås och ”hanteras” i lokalsamhället. Sådana studier är inte vanliga, särskilt inte utifrån etnografiska ansatser. Avhandlingen är ingen snäv teoretisk eller metodologisk studie utan en riktig samhällsstudie med ett brett och engagerat anslag. Den gör en angelägen analys av hur samhällsrelaterade idéer på makronivå omsätts på mikronivå; Sunnerfjell ger verkligen idén om det aktiva samhället ”kött och blod” när den konfronteras mot verkligheten – det lokala har betydelse och måste fokuseras, det vill säga den diskursiva nivån är inte tillräcklig. Över huvud taget bygger analysen och slutsatserna på en ambitiös och väl genomförd etnografisk undersökning med många fina observationer och tolkningar präglade av integritet, förmåga att skapa förutsättningar för observationer och intervjuer, respekt för de inblandade och ett allmänt moget förhållningssätt till empirin. Därtill presenteras många intressanta analyser i ljuset av centrala teoretiska begrepp som bidrar till en ökad förståelse av det aktuella fenomenet – Sunnerfjell visar på god beläsenhet och god förmåga till teoretiserande resonemang; tre samverkande teoretiska perspektiv bildar ett effektivt nät genom vilket han tolkar sina observationer. Och utöver att lämna viktiga bidrag till den sociologiska litteraturen, har avhandlingen flera implikationer för den allmänna samhällsdebatten om hur aktiveringspolitiska idéer omsätts i verkliga miljöer. Avhandlingen måste därför få spridning och uppmärksamhet även utanför akademien.

Mikael Holmqvist

Professor i företagsekonomi

Docent i sociologi

Stockholms universitet